

Krzysztof Jasiewicz

Warszawa

Mechanizm podejmowania decyzji katyńskiej

5 marca jest dniem szczególnych rocznic w dziejach polskiej martyrologii, która — niesłusznie przyćmiona lub utożsamiana wyłącznie z tragicznymi losami polskich Żydów podczas II wojny światowej — bardzo powoli przebija się do świadomości zbiorowej świata i historiografii powszechnej¹, uwrażliwiając inne narody także i na nasze cierpienia. Dopisywanie nam łutki cierpiętnictwa i wyśmiewanie się z naszych ofiar, co ostatnio bywa modne w niektórych mediach, zwłaszcza w kontekście „dyskusji” o „książkach Grossa” i odzieraniu nas z nimbu narodu „bohaterów” i „Chrystusa narodów”, wydaje się drogą donikąd, a na pewno nieprowadzącą do pojednania polsko-żydowskiego i jakiegokolwiek innego. I tak również tego dnia, 5 III 1936 r., narkom spraw wewnętrznych ZSRR G. G. Jagoda pięć–siedem lat przed Holocaustem mógł się pochwalić, iż proces masowej eksterminacji jednego narodu w oparciu o kryterium wyłącznie etniczne przebiega zgodnie z założeniami². Bo to w oparciu o jego dyrektywę przeprowadzono deportację do Kazachstanu 15 tys. gospodarstw polskich i niemieckich z Ukrainy, i to Polacy zostali jako pierwsi „ukarani” przez zbrodniczy system i właśnie jako Polacy poddani represjom³.

Tak wyglądał prolog do Wielkiej Czystki. Później nastąpił etap zwany operacją polską NKWD w oparciu o tzw. rozkaz polski NKWD nr 00485 z 11 VIII 1937 r., w następstwie którego zginie 111 tys. Polaków⁴. Pięć lat po deportacjach Polaków do Kazachstanu, 5 III

¹ T. Snyder, *Skrwawione ziemie. Europa między Hitlerem a Stalinem*, Warszawa 2011; R. C. Lukas, *Zapomniany Holocaust. Polacy pod okupacją niemiecką 1939–1944*, Poznań 2012. Warto też odnotować pojawiający się w Polsce w formie tłumaczeń krytyczny wobec Żydów nurt dotyczący zarówno ich postaw w epoce Holocaustu i wcześniejszych, jak i ich udziału w niekoniernie słusznych akcjach propagandowo-politycznych, mający wpływ na ogólne nastawienie do nich. Zob. np. T. Segev, *Siódmy milion. Izrael — piętno zagłady*, Warszawa 2012; K. MacDonald, *Kultura krytyki. Ewolucjonistyczna analiza zaangażowania Żydów w XX-wieczne ruchy intelektualne i polityczne*, Warszawa 2012; S. Sand, *Kiedy i jak wynaleziono naród żydowski*, Warszawa 2011; N. G. Finkelstein, *Wielka hucpa. O pozorowaniu antysemityzmu i falszowaniu historii*, Warszawa 2006; W. Sombart, *Żydzi i życie gospodarcze*, Warszawa 2010 (reprint wydania z 1913 r.).

² *Stalinskije dieportacii 1928–1953. Dokumenty*, oprac. N. L. Pabol, P. M. Poljan, Moskwa 2005, dok.1.12, s. 54–56 i n.

³ M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Stalinizm wobec polskiej ludności kresowej*, Warszawa 1991.

⁴ A. Gurjanow, *Sowieckie represje wobec Polaków i obywateli polskich w latach 1936–1956 w świetle danych sowieckich*, w: *Europa nieprawdopodobna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczy-*

1940 r., sowieckie Politbiuro podejmuje decyzję o wymordowaniu 14 700 polskich jeńców wojennych z Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska oraz 11 000 więźniów, obywateli polskich, z więzień sowieckich na Kresach Wschodnich⁵. I jak na ironię trzynaście lat później — 5 III 1953 r. — główny architekt zbrodni katyńskiej, sekretarz generalny WKP (b) Józef Stalin zakończy życie w kałuży moczu w swojej podmoskiewskiej rezydencji w Kuncewie⁶.

Nasza wiedza o Zbrodni Katyńskiej — świadomie używam dużych liter, bo wydaje się, że taki zapis byłby bardziej stosowny — jest ogromna i wyraża się liczbą ponad 2 tys. publikacji⁷. Szczególne w niej miejsce zajmują edycje dokumentów źródłowych⁸. Ale tak naprawdę wielu rzeczy jeszcze nie wiemy. Odwołałbym się do swoich postulatów i teorii, opublikowanych niedawno zarówno w wersji popularnonaukowej⁹, jak i naukowej¹⁰.

Jak się wydaje, stajemy przed koniecznością, po krótkiej jelicynowskiej odwilży z początków lat dziewięćdziesiątych, powrotu do tradycyjnego polskiego warsztatu obowiązującego do 13 X 1992 r., tj. do momentu oficjalnego przekazania stronie polskiej uwierzytelnionego odpisu decyzji Politbiura z 5 III 1940 r. i dokumentów towarzyszących, czyli do szkoły logicznego myślenia i układania z różnych drobnych, porozrzucanych detali logicznej całości. Wracamy do puzzli.

„Zwrot ku tamtej metodologii — pisałem — jest tym bardziej uzasadniony, gdyż chyba nie ma żadnych widoków na to, by strona rosyjska ujawniła coś więcej poza tym, co w jakiejś wewnętrznej rozgrywce uczyniła kilkanaście lat wcześniej, uchylając przy okazji na kilka lat przed badaczami szczelnie zamknięte drzwi do części swoich najtajniejszych zbiorów archiwalnych”¹¹.

W sposób oczywisty w polskiej historiografii i polskiej świadomości zbiorowej (historycznej) zakorzeniło się przekonanie, że ludobójczą decyzję podjęło Politbiuro KC WKP(b) — gremium złożone z dziewięciu (jedenastu) osób, z których cztery podpisały się na decyzji własnoręcznie (Stalin, Woroszyłow, Mołotow i Mikojan), a telefonicznie swoje poparcie zapewne przeprowadzone w formie tzw. oprosu — zgłosili dwaj dalsi członkowie Politbiura — Kalinin i Kaganowicz.

popolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999, red. K. Jasiewicz, Warszawa–Londyn 1999, s. 973–977.

⁵ *Katyń. Dokumenty ludobójstwa. Dokumenty i materiały archiwalne przekazane Polsce 14 października 1992 r.*, wstęp E. Wnuk–Lipiński, oprac. W. Materski, postłowie T. Strzembosz, K. Jasiewicz, Warszawa 1992, s. 34–39.

⁶ E. Radziński, *Stalin*, Warszawa 1996, s. 597–600 i in.

⁷ M. Harz, *Materiały do bibliografii zbrodni katyńskiej za okres kwiecień 1943–grudzień 1990*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1989, nr 4; 1991, nr 2; zob. też wersję książkową M. Harz, *Bibliografia zbrodni katyńskiej*, Warszawa 1993; Z. Jagodziński, *Bibliografia Katynia*, Londyn 1982.

⁸ *Katyń. Dokumenty ludobójstwa. Dokumenty i materiały archiwalne przekazane Polsce 14 października 1992 r.*, wstęp E. Wnuk–Lipiński, oprac. W. Materski, postłowie T. Strzembosz, K. Jasiewicz, Warszawa 1992; *Katyń. Dokumenty zbrodni*, red. i oprac. naukowe W. Materski, B. Woszczyński, N. S. Lebidiewa, N. A. Pietrosowa i in., t. I, *Jeńcy nie wypowiedzianej wojny*, Warszawa 1995; t. II, *Zagłada*, Warszawa 1998; t. III, *Losy ocalałych*, Warszawa 2001; t. IV, *Echa Katynia*, Warszawa 2006.

⁹ K. Jasiewicz, *Drugie dno zbrodni katyńskiej*, „Uważam Rze Historia”, nr 1, kwiecień 2012, s. 48–51; tenże, *Tajemnica Lasu Katyńskiego*, „Uważam Rze Historia”, nr 9, grudzień 2012, s. 64–67.

¹⁰ K. Jasiewicz, *Rola teorii, hipotez i spekulacji w wyjaśnianiu zbrodni katyńskiej. Rzecz o metodologii i metodyce badań*, „Przegląd Historyczno–Wojskowy” 2012, r. XIII, nr 4.

¹¹ *Ibidem*, s. 63.

Nasza wiedza o procesie podejmowania najważniejszych decyzji państwowych w ZSRR jest znikoma i opiera się prawie wyłącznie na spekulacjach. Posiedzenia Politbiura miały charakter nieformalnych spotkań na Kremlu Stalina z wybranymi grupami osób lub pojedynczo, a często kontynuowano je dalej podczas nocnych kolacji i libacji w podmoskiewskich rezydencjach szefa sowieckiego państwa. Żadna z tych rozmów nie była protokolowana i wszystko ustalano ustnie.

Wyjściowy dokument (decyzja katyńska) został sporządzony przez Ławrientija Berię na blankiecie Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSSR i zaadresowany do KC WKP(b) i personalnie „do towarzysza Stalina”. Nie ma na nim skreśleń, co świadczy, że jego treść została uzgodniona ze Stalinem. Z tego też pisma wyodrębniono akapit i obok zrobiono adnotację: „OP. Sprawa NKWD”. Ten akapit stał się punktem 144 w oficjalnym dokumencie „Zestaw wyciągów z protokołów Politbiura” ukrytym następnie w OP, czyli w pakiecie specjalnym¹². Tylko na piśmie Berii znajdują się odręczne podpisy Stalina, Woroszyłowa, Mołotowa i Mikojana; na marginesie dodatkowo ręką protokolanta naniesiono „za” uzyskane *post factum* od Kalinina i Kaganowicza. Z tego wynika, że łącznie sześć osób — członków Biura Politycznego, a liczyło ono wówczas dziewięciu członków i dwóch kandydatów na członka (zastępców) — podjęło ową decyzję. Pierwsza konstatacja — fakt, że „za” było łącznie sześciu członków oznacza, że podstawą do wyliczenia większości była liczba jedenaście (gdyby była to liczba dziewięć, to wystarczył jeden głos „za” zdobyty telefonicznie). Przy tej fasadowej formie demokratycznego podejmowania decyzji partyjnych — a hipokryzja i skrajne zakłamanie były nieodłączną częścią celebrowanego życia politycznego — już na starcie można zauważyć, iż nie było prawidłowego quorum (przy dziewięcioosobowym Politbiurze potrzeba pięciu obecnych osób, a przy jedenastoosobowym — sześciu towarzyszy, by ich uchwały itp. były prawomocne).

Skład Biura Politycznego KC WKP(b) według stanu na 5 III 1940 r.

(chronologicznie w kolejności pojawienia się w tym gremium) przedstawiał się następująco

Członkowie:

- [1]. **Stalin Iosif Wissarionowicz** (25 III 1919–5 III 1953)
- [2]. **Woroszyłow Klimient Jefremowicz** (1 I 1926–16 VII 1960)
- [3]. *Kalinin Michaił Iwanowicz* (1 I 1926–3 VI 1946)
- [4]. **Mołotow Wiaczesław Michajłowicz** (1 I 1926–29 VI 1957)
- [5]. *Kaganowicz Łazar Mojsiejewicz* (13 VII 1930–29 VI 1957)
- [6]. *Andriejew Andriej Andriejewicz* (4 II 1932–16 X 1952)
- [7]. **Mikojan Anastas Iwanowicz** (1 II 1935–8 IV 1966)
- [8]. *Żdanow Andriej Aleksandrowicz* (22 III 1939–31 VIII 1948)
- [9]. *Chruszczow Nikita Siergiejewicz* (22 III 1939–14 X 1964)

Kandydaci na członka:

- [10]. *Beria Lawrientij Pawłowicz* (22 III 1939–18 III 1946)
- [11]. *Szwernik Nikołaj Michajłowicz* (22 III 1939–16 X 1952; 05 III 1953–29 VI 1957)

Źródło: Zestawienie własne na podstawie: *Centralnyj Komitet KPSS, WKP(b), RKP(b), RSDRP(b) 1917–1991. Istoriko-biograficzeskij spravocznik*, oprac. J. W. Goriaczew, Moskwa 2005, s. 96–99.

Druk pogrubiony to osoby, które podpisały się same na decyzji; kursywa — to osoby, które wyraziły aprobatę dla decyzji telefonicznie. W nawiasach okresy sprawowania funkcji; liczby w nawiasach zostały dodane przez piszącego.

¹² *Katyń. Dokumenty ludobójstwa...*, s. 27–35.

Istota sowieckiego totalitaryzmu sprowadzała się do faktu, iż motorem sprawczym wszystkich wizji politycznych (przekładających się na inne sfery) był mózg jednego człowieka. Ta konstatacja, mająca charakter truizmu, jest konieczna do przypomnienia. To bowiem Stalin określał wszystkie priorytety polityki państwa i partii i nawet najważniejsi funkcjonariusze imperium, którym zlecał zadania do wykonania, nie znali jego prawdziwych zamiarów. Nie oznacza to bynajmniej, że za zbrodnie sowieckie odpowiada tylko jeden człowiek. Wszyscy uczestnicy masowych zbrodni, represji i innych niegodziwości są winni. W trakcie wielokrotnych rozmów z moimi rosyjskimi kolegami dochodziliśmy do wniosku, iż za czasów Stalina — jak już wspomniałem — nie było formalnie posiedzeń Biura CK WKP(b), najważniejszego de facto organu państwa bolszewickiego. Zamiast nich były nieformalne spotkania u Stalina na Kremlu, na ogół pojedynczych członków Politbiura i/lub kilkuosobowych gremiów najwyższych urzędników imperium (którzy nawet niekoniecznie musieli być członkami Politbiura) odpowiedzialnych za najważniejsze sfery funkcjonowania państwa, z którymi Stalin omawiał, a raczej zlecał (być może w formie podpowiedzi) zadania i okresowo wysłuchiwał sprawozdań z ich wykonania. Bardzo rzadko zdarzały się spotkania w gronach wieloosobowych. Osoby odwiedzające Stalina na Kremlu były skrupulatnie odnotowywane w dzienniku przyjęć, który podaje jedynie daty dzienne i godziny ich pobytów w jego gabinecie¹³.

O czym debatowano, można jedynie pośrednio zorientować się po „branży” odwiedzającego. Tak zapadające decyzje ustne (czytaj decyzje Stalina po „konsultacjach”) — w różnych konfiguracjach personalnych — stawały się najpewniej decyzjami całego Biura i nieraz formę pisemną oraz stosowne podpisy otrzymywały po kilku–kilkunastu dniach (a może i po dłuższym okresie), w miarę pojawiania się poszczególnych członków Politbiura w gabinecie Stalina, względnie ich „zdanie” sekretariat Stalina ustalał przez telefon i odnotowywał na dokumencie. Spotkania na Kremlu, owe nieformalne posiedzenia Politbiura, były kontynuowane w podmoskiewskiej daczce Stalina, na ogół w Kuncewie. Z tego, co wiadomo, nie prowadzono tam żadnego dziennika przyjęć; być może istnieją — ale to informacje niesprawdzone — jakieś notatki ochrony obiektu na temat obecności osób odwiedzających tamże sowieckiego przywódcę¹⁴. Podobnego zdania jest prof. Wojciech Materski, od lat zajmujący się badaniami zbrodni katyńskiej¹⁵ i inni badacze¹⁶.

Wiele wskazuje na to, że decyzja Biura Politycznego KC WKP(b) z 5 III 1940 r. o wymordowaniu polskich jeńców wojennych i więźniów zapewne nie zapadła tego dnia. Analiza zapisów w dzienniku przyjęć wskazuje, że ustna decyzja w sprawie polskich jeńców i więźniów zapadła zapewne 11 II 1940 lub — bardziej prawdopodobnie — 27 II 1940 r. między 18.00 a 19.35 lub może nawet 7–8 III 1940 r. między 23.20 a 1.10¹⁷.

¹³ *Na przyjęciu u Stalina. Tetrady (żurnaly) zapisiej lic, prinjatyh I. W. Stalinyh (1924–1953 gg)*, Moskwa 2008.

¹⁴ Zob. Notatki z rozmów na ten temat K. Jasiewicza z N. Pietrowem w Moskwie w latach 2009–2012.

¹⁵ W. Materski, *Katyń... nasz ból powszedni*, Warszawa 2008, s. 50 i in.

¹⁶ Zob. np. A. O. Czubarjan, *Kanun tragedii. Stalin i międzynarodowy kryzys, sentiabr 1939–ijuń 1941 goda*, Moskwa 2008, s. 18 i in.; A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyń. Zbrodnia. Prawda. Pamięć*, Warszawa 2010, s. 116, 117 i in.; I. Jazborowska, A. Jabłokow, J. Zoria, *Katyń. Zbrodnia chroniona tajemnicą państwową*, Warszawa 1998, s. 123, 124 i in.

¹⁷ *Na przyjęciu u Stalina...*, s. 291, 292.

Znajdujące się na wniosku Berii, bez daty dziennej, z marca 1940 r. podpisy Stalina, Woroszyłowa, Mołotowa i Mikojana mogą też pochodzić z 4 marca. W grę wchodzi również dzień 25 lutego; razem ze Stalinem cała wyżej wymieniona trójka spędziła godzinę i pięćdziesiąt minut, ale nie byli tam sami — w spotkaniu na Kremlu uczestniczyło jeszcze sześć osób. W ostatniej dekadzie lutego i w pierwszych dniach marca Woroszyłow i Mołotow są tam prawie codziennie, rzadziej bywał Mikojan — tylko dwa razy, co sugeruje, że inne scenariusze też są możliwe¹⁸. Tak więc to, co najważniejsze dla każdego historyka, w newralgicznych kwestiach na zawsze pozostanie tajemnicą i dawać będzie asumpt do różnych spekulacji. Osobiście opowiedziałbym się za wersją, iż wizja zbrodni na polskiej elicie pojawiła się w głowie Stalina już w 1939 r. Należy bowiem zwrócić uwagę na fakt, że od marca do kwietnia 1940 r. sowieckie władze w sposób niezwykle skomasowany rozwiązały problem polski. W ślad za decyzją o wymordowaniu jeńców i więźniów poszły bowiem decyzje o deportowaniu ich bliskich w głąb ZSRR (zrealizowane jako deportacja 13 IV 1940 r.) oraz bieżenców wraz z prostytutkami (zrealizowane jako deportacja majowo-czerwcową w 1940 r.)¹⁹.

Tę logikę zakłóca pierwsza i największa deportacja (10 II 1940 r.), która objęła osadników i leśników. Pogłoski o niej pojawiły się już jesienią 1939 r., a decyzja Politbiura KC WKP(b) w tej sprawie została podjęta 2 XII 1939 r.²⁰, a na szczeblu administracyjnym — Rady Komisarzy Ludowych (RKL) — 29 XII 1939 r. Postanowienie RKL ZSRR nr 2122–617ss z tego dnia w związku z postanowieniem RKL nr 2010–558ss z 5 XII 1939 r. określało ramy operacji, ale wstępne przygotowania do niej zaczęły się już w październiku 1939 r. (zob. dyrektywa Berii nr 793 z 10 X 1939)²¹.

Ze względu na tryb podejmowania decyzji w imperium jeśli NKWD już w październiku 1939 r. zaczęło pierwsze prace przygotowawcze, to myśl o zneutralizowaniu osadników pojawiła się u Stalina jeszcze podczas kampanii wrześniowej. Myślę, że los jeńców oficerów też został przesądzony w tym samym okresie. Sprawy jeńców z trzech obozów specjalnych wymagały pewnego czasu. Był on potrzebny — w zależności od kryteriów selekcji — na wyłowienie z kontyngentu pewnej liczby osób, które Sowietom mogły się przydać do różnych celów (tworzenie „polskiej” armii, marionetkowego rządu, elit, a także aktywa wywiadowcze i kontrwywiadowcze).

Nie dotyczyło to jednak leśników i osadników. Tutaj zwłoka nie była do niczego potrzebna, choć znane dokumenty nie wskazują nam powodów tej pospiesznej decyzji. Politbiuro KC KP(b) Ukrainy problemem zajęło się 19 I 1940 r., na niecały miesiąc przed deportacją²². Podobnie musiało postąpić Politbiuro KC KP(b) Białorusi. Faktem jest, iż na szczeblu centralnym tą deportacją w 1940 r. się nie zajmowano²³.

Należy przypuszczać, iż powodów, dla których przeprowadzono pierwsze uderzenie, nie czekając na wypracowanie planu całościowego, było co najmniej kilka.

¹⁸ Ibidem, s. 292–294, 624, 626.

¹⁹ *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 2, *Zagłada*, dok. 2 z 7 III 1940 r., s. 43 i n. i dok. 81 z 10 IV 1940 r., s. 161 i n.

²⁰ *Stalinskije dieportacii...*, s. 107 i in.

²¹ Ibidem, dok. 2.1, s. 108, 109.

²² Wypis z protokołu nr 18 posiedzenia Politbiura KC KP(b) U z 19 I 1940 r., w: *Stalinskije dieportacii...*, dok. 2.5, s. 115 i n.

²³ Zob. *Politbiuro KC RKP(b) — WKP(b). Powieści dla zasiedanij 1919–1952. Katalog*, t. III, 1940–1952, Moskwa 2001.

Chociaż liczba osadników wojskowych — niewiele ponad 9 tys. osób (głów rodzin)²⁴ była relatywnie mała, to stanowili oni wyjątkowo patriotyczny i antysowiecki element, o niezłych kwalifikacjach wojskowych i doświadczeniu bojowym. Z tego powodu mogli oni stać się kadrą dowódczą lub szkolącą do walki młodzież i inne grupy społeczne. Leśnicy także umieli posługiwać się bronią i z kolei z racji swojej profesji nadawali się na kurierów, przewodników i łączników; mogli też wiedzieć o miejscach, gdzie polscy żołnierze zakopali broń. A wszyscy razem tworzyli znakomitą bazę rekrutacyjno–aprowizacyjno–logistyczną dla polskiej partyzantki, która na Kresach pojawiła się już w 1939 r. i mogła skutecznie zakłócać sowietyzację, podważając także pozycję okupanta²⁵. Takie zakłócenia, obok kwestii militarno–politycznych, przekładałyby się na utrudnienia gospodarcze i spowalniałyby proces integracji podbitych terytoriów z ZSRR. Polscy osadnicy i służba leśna byli dość powszechnie nienawiani i kojarzeni z aparatem państwowym „pańskiej Polski” — ich usunięcie było więc jak zerwanie polskich flag czy szyldów i mogło się opłacać politycznie, przynieść nowej władzy poklask u mniejszości narodowych. Wreszcie osadnicy czy leśnicy w większości byli uczestnikami wojny polsko–bolszewickiej w 1920 r., a tych Sowieci i osobiście Stalin szczerze nienawidzili. Czekać do wiosny było ryzykowne i zaowocowałyby eksplozją polskiego czynu zbrojnego. *Per saldo* jednak może to obrócić się na korzyść osadników wojskowych i leśników, gdyż gdyby było więcej czasu, to prawdopodobnie mogliby zostać zamordowani w jakimś innym Katyniu.

Ten właściwy Katyń można zaś było celebrować zgodnie z sowiecką hipokryzją i celami selekcji. Uważam, że chodziło także o głębsze ukrycie sprawstwa.

Przyjrzyjmy się dwóm dokumentom. Oto w fundamentalnej edycji dokumentów katyńskich można odnaleźć lakoniczne, jednozdaniowe pismo zastępcy Berii, W. Mierkułowa, z 28 III 1940 r., podpisanego jako członek KC WKP(b) do Sektora Specjalnego KC WKP(b). Czytamy w nim: „W załączeniu zwracam protokół nr 13 postanowienia Biura Politycznego WKP(b) z 19 lutego–17 marca 1940 roku, egzemplarz nr 41”²⁶. Według osób opracowujących tom świadczy to, że sporządzono co najmniej czterdzieści jeden egzemplarzy protokołu. „Tak więc krąg partyjnych działaczy, członków KC poinformowanych o operacji «rozładowania» obozów i więzień był znacznie szerszy, niż można było przypuszczać” — konkludują oni w przypisie²⁷.

Powyższy dokument podlegał rygorystycznym formom ochrony i należało go zdać do Sektora Specjalnego KC niezwłocznie, czyli w ciągu doby od wykorzystania. Dokonałem jednak małego odkrycia, które pozwala na sformułowanie zupełnie innej hipotezy. Dysponując nienumerowanym spisem członków KC WKP(b) z okresu podejmowania decyzji katyńskiej, spróbowałem mu się bliżej przyjrzeć. Są w nim pewne błędy w opisie (np. Litwinow nie był już komisarzem ludowym spraw zagranicznych, a Jarcew w marcu 1939 r. został aresztowany i wykluczony z KC). Rzecz jednak w tym, iż na nienumerowanej liście członków KC ułożonej w porządku alfabetycznym (rosyjskim) Mierkułow pojawia się dokładnie na miejscu 41 (zob. dalej spis). Jeśli jeszcze spojrzeć dokładnie na uprzednio cytowane pismo Berii

²⁴ J. Stobniak–Smogorzewska, *Kresowe osadnictwo wojskowe 1920–1945*, Warszawa 2003, s. 313 i i n.

²⁵ T. Strzembosz, *Antysowiecka partyzantka i konspiracja nad Biebrzą X 1939–VI 1941*, Warszawa 2004; R. Wnuk, *Za pierwszego Sowietą. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939–czerwiec 1941)*, Warszawa 2007.

²⁶ *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. II, *Zagłada*, dok. 38, s. 95.

²⁷ *Ibidem*, przyp. 1 pod dok. 38, s. 95.

do Stalina z początków marca 1940²⁸, to widać, że jego adresatem był Komitet Centralny WKP(b).

Z ogromnym prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością sformułowałbym hipotezę, że nie chodzi tu o krąg wtajemniczonych (a jest on z pewnością znacznie większy niż liczba 41), lecz o decydentów. To Komitet Centralny WKP(b) jako najwyższy organ partii, a zarazem sowieckiego państwa podjął decyzję o zbrodni katyńskiej, niejako zatwierdzając wcześniejszą decyzję Politbiura. Być może z rozpoczęciem mordu (początek kwietnia 1940) czekano na decyzję KC, a pośrednio można wnosić, że zapadła ona prawdopodobnie 27 III 1940 r., bo stan przygotowań do zbrodni w pierwszej połowie marca w niczym szczególnym nie odbiegał od stanu na początku kwietnia. Widać czekano na uprawomocnienie się/legalizację postanowienia Politbiura.

Skład Komitetu Centralnego WKP (b) na dzień 5 marca 1940 r.

(Członkowie i ich zastępcy wybrani na XVIII Zjeździe WKP(b) w marcu 1939 r.)

Członkowie KC WKP(b):

1. Andriejew A. A — sekretarz KC WKP(b), przewodniczący Komisji Kontroli Partyjnej przy KC WKP(b), przewodniczący Rady Związku Rady Najwyższej ZSRR
2. Andrianow B. M. — pierwszy sekretarz Swierdłowskiiego Obwodowego i Miejskiego Komitetu WKP(b)
3. Ancełowicz N. M. — ludowy komisarz przemysłu leśnego ZSRR
4. Bagirow M. D. — pierwszy sekretarz KC KP(b) Azerbejdżanu
5. Badajew A. J. — przewodniczący Prezydium Rady Najwyższej RSFR
6. Bieniediktow I. A. — ludowy komisarz rolnictwa ZSRR
7. Beria Ł. P. — ludowy komisarz spraw wewnętrznych ZSRR
8. Borkow G. A. — pierwszy sekretarz Nowosybirskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
9. Budionny S. M. — dowódca wojsk Moskiewskiego Okręgu Wojskowego
10. Bułganin N. A. — zastępca przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych ZSRR, przewodniczący zarządu Banku Państwowego ZSRR
11. Burmistenko M. A. — drugi sekretarz KC KP(b) Ukrainy
12. Wannikow B. Ł. — ludowy komisarz uzbrojenia ZSRR
13. Wachruszew W. W. — przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych RSFR
14. Wozniesenski N. A. — przewodniczący Państwowej Komisji Planowania ZSRR
15. Woroszyłow K. J. — ludowy komisarz obrony ZSRR
16. Wyszynski A. J. — prokurator ZSRR
17. Dwinski B. A. — pierwszy sekretarz Rostowskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
18. Donskoj W. A. — pierwszy sekretarz Chabarowskiego Krajowego Komitetu WKP(b)
19. Jefremow A. I. — przewodniczący Komitetu Wykonawczego Moskiewskiej Rady Miejskiej
20. Żdanow A. A. — sekretarz KC WKP(b), pierwszy sekretarz Leningradzkiego Obwodowego i Miejskiego Komitetu WKP(b)
21. Zadionczenko S. B. — pierwszy sekretarz Dniepropietrowskiego Komitetu Obwodowego KP(b) Ukrainy
22. Zacharow S. J. — sekretarz KC WLKSM
23. Zwierow A. G. — ludowy komisarz finansów ZSRR

²⁸ *Katyń. Dokumenty ludobójstwa...*, s. 34.

24. Ziemiączka R. S. — zastępca przewodniczącego Komisji Kontroli Sowieckiej przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR
25. Kaganowicz Ł. M. — sekretarz KC WKP(b), zastępca przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych ZSRR, ludowy komisarz komunikacji ZSRR, ludowy komisarz przemysłu paliwowego ZSRR
26. Kaganowicz M. M. — ludowy komisarz przemysłu lotniczego ZSRR
27. Kalinin M. I. — przewodniczący Prezydium Rady Najwyższej ZSRR
28. Kornijec Ł. P. — przewodniczący Prezydium Rady Najwyższej USRR
29. Korotczenko D. S. — przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych USRR
30. Kosygin A. N. — ludowy komisarz przemysłu tekstylnego ZSRR
31. Kuzniecowa A. A. — drugi sekretarz Leningradzkiego Komitetu Miejskiego WKP(b)
32. Kuzniecowa N. G. — zastępca ludowego komisarza marynarki wojennej ZSRR
33. Kulik G. I. — zastępca ludowego komisarza obrony ZSRR, naczelnik Głównego Zarządu Artylerii RKKA
34. Litwinow M. M. — ludowy komisarz spraw zagranicznych ZSRR
35. Lichaczew I. A. — ludowy komisarz średniego przemysłu maszynowego ZSRR, [produkującego głównie na potrzeby wojska]
36. Łozowski S. A. — zastępca ludowego komisarza spraw zagranicznych ZSRR
37. Liubawin P. M. — pierwszy sekretarz Stalinskiego Obwodowego Komitetu KP(b) Ukrainy
38. Malenkow G. M. — kierownik Wydziału Kierowniczych Organów Partii KC WKP(b)
39. Małyszew W. A. — ludowy komisarz ciężkiego przemysłu maszynowego ZSRR
40. Manuilski D. Z. — sekretarz Komitetu Wykonawczego Kominternu
41. **Mierkułow W. N. — pierwszy zastępca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR, naczelnik Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Państwowego NKWD ZSRR**
42. Mierkułow F. A. — ludowy komisarz hutnictwa żelaza ZSRR
43. Mechlis L. Z. — zastępca ludowego komisarza obrony ZSRR, naczelnik Głównego Zarządu Politycznej Propagandy RKKA
44. Mikojan A. I. — zastępca przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych ZSRR, ludowy komisarz handlu zagranicznego ZSRR
45. Mitin M. B. — dyrektor Instytutu Marksa–Engelsa–Lenina przy KC WKP(b)
46. Michajłow N. A. — pierwszy sekretarz KC Komsomołu
46. Mołotow W. M. — przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych ZSRR
47. Nikitin W. D. — pierwszy sekretarz Woroneskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
48. Nikołajewa K. I. — sekretarz Wszechzwiązkowej Centralnej Rady Związków Zawodowych
49. Piegow N. M. — pierwszy sekretarz Nadmorskiego Krajowego Komitetu WKP(b)
50. Pierwuchin M. G. — ludowy komisarz elektrowni i przemysłu produkcji urządzeń elektrycznych ZSRR
51. Ponomarienko P. K. — pierwszy sekretarz KC KP(b) Białorusi
52. Poskriebyszew A. N. — kierownik Sektora Specjalnego Sekretariatu KC WKP(b)
53. Pospiełow P. N. — zastępca kierownika wydziału w KC WKP(b)
54. Potiomkin W. P. — pierwszy zastępca ludowego komisarza spraw zagranicznych ZSRR
55. Rogow I. W. — naczelnik zarządu politycznego Białoruskiego Specjalnego Okręgu Wojskowego

56. Siedin I. K. — pierwszy sekretarz Iwanowskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
57. Skworcow N. A. — pierwszy sekretarz KC KP(b) Kazachstanu
58. Stalin I. W. — sekretarz KC WKP(b)
59. Tewosjan I. F. — ludowy komisarz przemysłu okrętowego ZSRR
60. Timoszenko S. K. — dowódca wojsk Kijowskiego Specjalnego Okręgu Wojskowego
61. Fadiejew A. A. — sekretarz zarządu Związku Pisarzy ZSRR
62. Chruszczow N. S. — pierwszy sekretarz KC KP(b) Ukrainy, pierwszy sekretarz Kijowskiego Obwodowego Komitetu i Miejskiego Komitetu KP(b) Ukrainy
63. Szachurin A. I. — pierwszy sekretarz Gorkowskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
64. Szwarnik N. M. — pierwszy sekretarz Wszechzwiązkowej Centralnej Rady Związków Zawodowych, przewodniczący Rady Narodowości Rady Najwyższej ZSRR
65. Szkiriatiow M. F. — sekretarz kolegium partyjnego Komisji Kontroli Partyjnej przy KC WKP(b)
66. Sztern G. M. — dowódca 1. Specjalnej Odznaczonej Orderem Czerwonego Sztandaru Dalekowschodniej Armii
67. Szczadenko J. A. — zastępca ludowego komisarza obrony ZSRR, naczelnik Zarządu ds. Dowódczych i Kierowniczych Kadr RKKA Ludowego Komisariatu Obrony ZSRR
68. Szczerbakow A. S. — pierwszy sekretarz Moskiewskiego Obwodowego Komitetu i Miejskiego Komitetu WKP(b)
69. Jusupow U. J. — pierwszy sekretarz KC KP(b) Uzbekistanu
70. Jarosławski J. M. — członek Komisji Kontroli Partyjnej przy KC WKP(b)

Zastępcy (kandydaci na) członków KC:

1. Alemasow A. M. — pierwszy sekretarz Tatarskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
2. Antonow D. I. — pierwszy sekretarz Czelabińskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
3. Arutinow G. A. — pierwszy sekretarz KC KP(b) Armenii
4. Bagajew C. I. — zastępca ludowego komisarza komunikacji ZSRR
5. Bakradze W. M. — przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych Gruzjińskiej SRR
6. Biriukow N. I. — członek Rady Wojennej 2. Wydzielonej Odznaczonej Orderem Czerwonego Sztandaru Armii
7. Bojcow I. P. — pierwszy sekretarz Kalinińskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
8. Wejnberg G. D. — naczelnik komitetu głównego Ludowego Komisariatu Przemysłu Spożywczego ZSRR
9. Własow I. A. — pierwszy sekretarz Saratowskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
10. Gwiszyani M. M. — naczelnik Zarządu NKWD ZSRR Nadmorskiego Kraju
11. Goglidze S. A. — naczelnik Zarządu NKWD ZSRR Leningradu i Obwodu Leningradzkiego
12. Gorkin A. F. — sekretarz Prezydium Rady Najwyższej ZSRR
13. Gromow G. P. — sekretarz KC WLKSM
14. Gusarow N. I. — pierwszy sekretarz Mołotowskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
15. Diekanozow W. G. — zastępca naczelnika Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Państwowego NKWD ZSRR
16. Dienisow M. F. — ludowy komisarz przemysłu chemicznego ZSRR
17. Doronin P. I. — pierwszy sekretarz Kurskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
18. Dubrowski A. A. — pierwszy sekretarz Czkałowskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
19. Żaboronkow W. G. — pierwszy sekretarz Tulskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
20. Żemczużyna P. S. — ludowy komisarz przemysłu rybnego ZSRR

21. Żurawlew W. P. — naczelnik Zarządu NKWD ZSRR Moskwy i Obwodu Moskiewskiego
22. Zotow W. P. — ludowy komisarz przemysłu spożywczego ZSRR
23. Ignatow N. G. — pierwszy sekretarz Kujbyszewskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
24. Ignatiew S. P. — zastępca ludowego komisarza marynarki wojennej ZSRR, naczelnik Zarządu Politycznego Marynarki Wojennej ZSRR
25. Iskandierow A. B. — członek partii od 1920 r.; brak innych danych
26. Kartaszew K. K. — zastępca ludowego komisarza przemysłu paliwowego ZSRR
27. Kaftanow S. W. — przewodniczący Komitetu do Spraw Wyższej Szkoły przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR
28. Kaczalin K. I. — pierwszy sekretarz Irkuckiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
29. Kobułow B. Z. — zastępca naczelnika Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Państwowego NKWD ZSRR, naczelnik pionu śledczego NKWD ZSRR
30. Kowalow M. P. — dowódca wojsk Białoruskiego Specjalnego Okręgu Wojskowego
31. Kołybanow A. G. — pierwszy sekretarz Odesskiego Obwodowego Komitetu KP(b) Ukrainy
32. Komarow P. T. — pierwszy sekretarz Wołogodzkiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
33. Koniew I. S. — dowódca 2. Wydzielonej Odznaczonej Orderem Czerwonego Sztandaru Dalekowschodniej Armii
34. Krugłow S. N. — zastępca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR
35. Kułakow P. Ch. — pierwszy sekretarz Krasnojarskiego Krajowego Komitetu WKP(b)
36. Doktionow A. D. — zastępca ludowego komisarza obrony ZSRR
37. Makarow I. G. — dyrektor fabryki „Frezer” w Moskwie
38. Maslennikow I. I. — zastępca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR ds. wojsk
39. Mierieckow K. A. — dowódca Leningradzkiego Okręgu Wojskowego
40. Niewieżyn H. I. — członek partii od 1925 r.; brak innych danych
41. Nikiszew I. F. — naczelnik Zarządu NKWD ZSRR Kraju Chabarowskiego
42. Pawłow D. G. — naczelnik Zarządu Motorowo-Pancernego RKKA
43. Palcew G. N. — sekretarz Moskiewskiego Komitetu WKP(b)
44. Patoliczew N. S. — pierwszy sekretarz Jarosławskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
45. Popkow P. S. — przewodniczący Komitetu Wykonawczego Leningradzkiej Rady Miejskiej
46. Popow G. M. — drugi sekretarz Moskiewskiego Miejskiego Komitetu WKP(b)
47. Pronin W. P. — sekretarz Moskiewskiego Miejskiego Komitetu WKP(b)
48. Rastiegin G. S. — pierwszy sekretarz Baszkirskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
49. Sawczenko G. K. — członek partii od 1925, rozstrzelany w 1941; brak innych danych
50. Samochwałow A. I. — ludowy komisarz metalurgii żelaznej ZSRR
51. Sielezniew P. I. — pierwszy sekretarz Krasnodarskiego Krajowego Komitetu WKP(b)
52. Siergiejew I. P. — ludowy komisarz amunicji ZSRR
53. Serdiuk Z. T. — drugi sekretarz Kijowskiego Obwodowego Komitetu KP(b) Ukrainy
54. Smuszkiewicz J. W. — naczelnik Sił Powietrznych RKKA
55. Sosnin Ł. A. — ludowy komisarz materiałów budowlanych ZSRR
56. Starostin M. I. — pierwszy sekretarz Murmańskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
57. Starczenko W. F. — zastępca przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych USRR

58. Storożew J. W. — drugi sekretarz KC KP(b) Uzbekistanu
59. Fieklenko N. B. — członek partii od 1920 r.;, brak innych danych
60. Frolkow A. A. — pierwszy sekretarz Charkowskiego Obwodowego Komitetu KP(b) Ukrainy
61. Chochłow I. S. — przewodniczący zarządu Centralnego Związku Towarzystw Spożywców ZSRR
62. Czarkwiani K. N. — pierwszy sekretarz KC KP(b) Gruzji
63. Czernousow B. N. — drugi sekretarz Moskiewskiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
64. Czujanow A. S. — pierwszy sekretarz Stalingradzkiego Obwodowego i Miejskiego Komitetu WKP(b)
65. Szagimardanow F. W. — przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych Baszkirskiej ASRR
66. Szapoznikow B. M. — naczelnik Sztabu Generalnego RKKA
67. Szytkow T. F. — drugi sekretarz Leningradzkiego Obwodowego Komitetu WKP(b)
68. Jarcew B. B. — pierwszy zastępca ludowego komisarza łączności ZSRR

Źródło: *Centralnyj Komitet KPSS, WKP(b), RKP(b), RSDRP(b) 1917–1991. Istoriko–biograficzeskij spravocznik*, oprac. J. W. Goriaczew, Moskwa 2005, s. 23–27.

Przyjrzyjmy się całemu KC WKP(b) z tamtej epoki. To była ówczesna elita państwa. W tym stutrzydziestoosobowym gronie, które nie tylko wiedziało, ale zapewne ostatecznie podjęło — jednomyślną, jak sądzę — decyzję o wymordowaniu tysięcy obywateli sąsiedniego państwa, znajdują się wszystkie najważniejsze sowieckie „osobistości” według rankingu ułożonego przez Stalina i jego najbliższe otoczenie. Mamy więc całe Politbiuro oraz inne organy kolegialne partii (zob. niżej ich składy), dużą grupę partyjnych sekretarzy, liczne grono ludowych komisarzy i ich zastępców, sześciu najważniejszych funkcjonariuszy NKWD ZSRR z Berią na czele, a także dwóch spośród tzw. centralnej trójki powołanej do przeprowadzenia operacji katyńskiej (zabrakło jedynie Basztakowa), na mocy decyzji Politbiura z 5 III 1940 r. dobrze jest reprezentowane wojsko (są tu dowódcy, którzy dokonali najazdu na Polskę w 1939 r.), organizacje młodzieżowe, zawodowe itp.

Wiele osób z zaprezentowanego powyżej KC zrobiło jeszcze oszałamiające kariery w późniejszych latach, było bohaterami tzw. Wielkiej Wojny Ojczyźnianej czy też wybitnymi postaciami ZSRR w innych epokach; dla przykładu nr 30 wśród członków KC — Aleksiej Kosygin, obok licznych funkcji w latach 1964–1980 był sowieckim premierem i znanym na arenie międzynarodowej politykiem²⁹. Podobnie rzecz się ma z większością całego KC, wystarczy prześledzić ich biogramy i dalsze losy po epoce stalinowskiej³⁰.

Co więc skłoniło Jelcy na do nieujawniania, iż decyzję katyńską — zgodnie z „demokracją” partyjną — podjął cały Komitet Centralny WKP(b)? Wszyscy członkowie Politbiura, którzy złożyli podpisy na wcześniej omawianej decyzji, już dawno nie żyli i to na nich zrzucono odpowiedzialność za wszelkie zło epoki Stalina, ale z pozostałymi członkami KC był ten problem, że żyły ich rodziny, a Jelcyn przez całe życie zawodowo–polityczne obracał się w kręgu osób z obwodu swierdłowskiego (np. zob. na liście członków KC nr 2) lub mo-

²⁹ *Sowiet Narodnych Komissarow, Sowiet Ministrow, Kabinet Ministrow 1923–1991. Encyklopediczeskij spravocznik*, Moskwa 1999, s. 311, 312.

³⁰ Zob. *Centralnyj Komitet KPSS, WKP(b), RKP(b), RSDRP(b) 1917–1991. Istoriko–biograficzeskij spravocznik*, oprac. J. W. Goriaczew, Moskwa 2005, passim.

skiewskiego (zob. poz. 19 i 68; poza tym większość funkcjonariuszy szczebla centralnego była związana z Moskwą)³¹. Gdyby również przeprowadzić analizę pod kątem powiązań towarzysko-rodzinnych wyżej wymienionych, okazałoby się, że w jelicynowskiej Rosji ich potomkowie mieli się nieźle i lepiej było nie wyciągać brudów ich antenatów, bo mogłoby to doprowadzić do utraty posiadanej władzy i wpływów.

Skład Biura Organizacyjnego KC WKP(b) według stanu na 5 III 1940 r.

(chronologicznie w kolejności pojawienia się w tym gremium)

1. Stalin Iosif Wissarionowicz (25 III 1919–16 X 1952)
2. Andriejew Andriej Andriejewicz (3 IV 1922–11 IV 1928 i 28 II 1935–18 II 1946)
3. Kaganowicz Łazar Mojsiejewicz (2 VI 1924–1 I 1926 i 12 VII 1928–18 III 1946)
4. Szwerńnik Nikołaj Michajłowicz (9 IV 1926–16 IV 1927 i 13 VII 1930–18 III 1946)
5. Żdanow Andriej Aleksandrowicz (10 II 1934–1 VIII 1948)
6. Mechlis Lew Zacharowicz (18 I 1938–16 X 1952)
7. Malenkow Gieorgij Maksimilianowicz (22 III 1939–16 X 1952)
8. Michajłow Nikołaj Aleksandrowicz (22 III 1939–16 X 1952)
9. Szczerbakow Aleksandr Siergiejewicz (22 III 1939–10 V 1945)

Źródło: *Centralnyj Komitet KPSS, WKP(b), RKP(b), RSDRP(b) 1917–1991. Istoriko-biograficzeskij spravocznik*, oprac. J. W. Goriaczew, Moskwa 2005, s. 100–103.

Skład Sekretariatu Komitetu Centralnego WKP(b) według stanu na 5 III 1940 r.

(chronologicznie w kolejności pojawienia się w tym gremium)

1. Stalin Iosif Wissarionowicz (10 IV 1922–5 III 1953)
2. Andriejew Andriej Andriejewicz (3 II 1924–1 I 1926 i 28 II 1935–18 III 1946)
3. Żdanow Andriej Aleksandrowicz (10 II 1934–31 VIII 1948)
4. Malenkow Gieorgij Maksimilianowicz (22 III 1939–6 V 1946 i 1 VII 1948–14 III 1953)

Źródło: *Centralnyj Komitet KPSS, WKP(b), RKP(b), RSDRP(b) 1917–1991. Istoriko-biograficzeskij spravocznik*, oprac. J. W. Goriaczew, Moskwa 2005, s. 100–103.

Niezwykle inspirującą do dalszych spekulacji informację można odnaleźć w książce Andrzeja Przewoźnika i Jolanty Adamskiej. Dotarli oni do opublikowanego w „Moskowskich Nowostkach” zeznania Piotra Klimowa, dozorca, a potem strażnika w smoleńskim NKWD. Podał on — a nie ma powodu, dla którego nie można dać mu wiary — iż w 1940 r., gdy rozstrzelowano Polaków w Smoleńsku i w Kozich Górach (Las Katyński), przebywali tam Łazar Kaganowicz, członek Politbiura, i Nikołaj Szwerńnik, zastępca członka. Obaj „gluszyli” ryby w Dnieprze (dość osobliwa rozrywka). W daczce NKWD wycoczywał w tym czasie także Klimient Woroszyłow, ludowy komisarz obrony, a także członek Politbiura³². O szczególnych obowiązkach i specyficznych upodobaniach sowieckich elit pisze zajmująco Simon Sebag Montefiore³³.

W epoce stalinowskiej, szczególnie w okresie Wielkiej Czystki, pewnego rodzaju wyróżnieniem czy osobliwą rozrywką było uczestnictwo — w charakterze obserwatora — w egzekucjach dokonywanych na wybitnych przedstawicielach władzy. Do obowiązków nale-

³¹ Biogram Jelcyna zob. *ibidem*, s. 202.

³² A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyń. Zbrodnia. Prawda. Pamięć*, s. 145.

³³ S. S. Montefiore, *Stalin. Dwór czerwonego cara*, Warszawa 2012, *passim*.

zał też osobisty nadzór nad egzekucjami i innymi formami represji (deportacje). I tak np. Łazar Kaganowicz m.in. nadzorował masowe egzekucje i deportacje na północnym Kaukazie i tłumiał niepokoje kozackie w Kubaniu w pierwszej połowie lat trzydziestych, Woroszyłow aktywnie był zaangażowany w czystki w armii, inni towarzysze też jeździli po kraju i nadzorowali masowe represje, a niekiedy w nich uczestniczyli³⁴.

Przy przeprowadzaniu operacji w Lesie Katyńskim jakikolwiek udział osób trzecich był kłopotliwy i zbędny, a nawet niemożliwy chyba że.... chodziło o nadzór lub swoście pojmaną rozrywkę. Można więc przyjąć, iż być może cała trójka pojechała tam z upoważnienia Komitetu Centralnego lub Politbiura, by nadzorować — jak to robiono w przeszłości — operację likwidacji „zatwardziałych wrogów ZSRR. Nie zdziwiłbym się, gdyby towarzysze, spędzając czas z oprawcami i pewnie popijając z nimi wódkę, dla rozrywki sobie postrzelali. Nawet — to już skrajna spekulacja — może dla rozrywki jeszcze mocniejszej zrobili sobie jakieś polowanie (w elitach sowieckich bardzo modne) na żywych ludzi. O jednym z takich wariantów przeprowadzania egzekucji pisałem w innym tekście³⁵.

I jeszcze jedna refleksja tej samej kategorii. Ponoć krążyła plotka, że egzekucję filmowano. Jeśli dodamy do tego, że Stalin był wielkim miłośnikiem filmów oraz że interesował się — w kwestiach polskich — nawet drobiazgami (tu przytoczyłbym raporty Berii dla Stalina np. o pozyskaniu dokumentów polskiego podziemia, o zatrzymaniu polskich kurierów na granicach ZSRR itp.)³⁶, to może usłużny pretorianin, chcąc sprawić wodzowi przyjemność, zrobił jakiś filmik.

Reasumując — jeśli zbrodnia została popełniona na mocy decyzji Politbiura, to całe odium spada na partię i staje się ona wówczas zbrodniczą. O to — jak się wydaje — chodziło Jelcynowi. Jeśli jednak zbrodnię popełniono na mocy decyzji całego KC, to zmienia się jej perspektywa — staje się ona zbrodnią całej partii i państwa sowieckiego. I jest dowodem na to, iż ZSRR ze swej istoty był państwem zbrodniczym, o czym Polacy przekonali się niezwykle dowodnie.

The Mechanism of the Katyn Decision

Despite the fact that 73 years have passed certain aspects of the Katyn massacre still remain unexplained. For some time now, after a brief Yeltsin–era thaw at the beginning of the 1990s, we are witnessing a return in methodology to the traditional Polish workshop methods obligatory to 13 October 1992, the moment when Russia officially presented the Polish side with a certified copy of a decision made by the Political Bureau of the *All–Union Communist Party* (bolsheviks) on 5 March 1940 together with accompanying documents, i.e. to the school of logical thought and creating a whole out of assorted scattered details. We are thus going back to assembling a puzzle. In this particular domain the Poles have been greatly successful and capable of attaining an almost accurate entity already prior to the Russian decision to disclose the above–mentioned resolution and subsequent other documents. The revival of the methodology in question is even more justified in view of the fact that there are probably no chances that the Russian side will reveal anything more that it managed to do more than ten years ago as part of some sort of an

³⁴ Ibidem, s. 11, 99 i in.

³⁵ K. Jasiewicz, *Rola teorii...*, s. 80, 81.

³⁶ Zob. np. dok. 21,22,23, 28, 39, 50, 52 szczególnie i in. w: *Polskie podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w latach 1939–1941*, t. I, Warszawa–Moskwa 2001, s. 264–281, 303–305, 426–429, 488–491, 496, 497 i n.

inner political contest, granting for several years access to heretofore closely guarded secret archival collections.

The text presents the hypothesis that the Katyn massacre was committed upon the basis of a decision made by the whole Central Committee of the *All-Union Communist Party* (bolsheviks). If the crime had been perpetrated only according to a resolution of the Political Bureau then the blame would be placed on the Party, which would become regarded as a criminal institution. This is presumably what Yeltsin had in mind. On the other hand, if the whole Central Committee had been involved then the crime was committed by the Party and the Soviet state, proving that the Soviet Union was by its very nature lawless.